

16770

Prof. dr. P. Korringa

De weervisserij in de Oosterschelde

HET is circa 25 jaar geleden dat de K.L.M. de op de volgende pagina afgedrukte foto maakte en zich voor explicatie wendde tot het Rijksinstituut voor Visserijonderzoek. De opname was gemaakt in de voorzomer, omstreeks laag water en beeldt uit het oostelijk deel van de Oosterschelde, dicht tegen de vaste wal van Brabant aan en wel ten zuiden van de stad Bergen op Zoom. Hier bleken zich toentertijd een aantal gigantische V-vormige staketsels te bevinden, met de punten van de V's naar het westen, dus naar dieper water gericht, terwijl de aanwezigheid van enkele vaartuigen vlak bij deze staketsels het vermoeden scheen te steunen dat hier van een vorm van visserij sprake zou kunnen zijn.

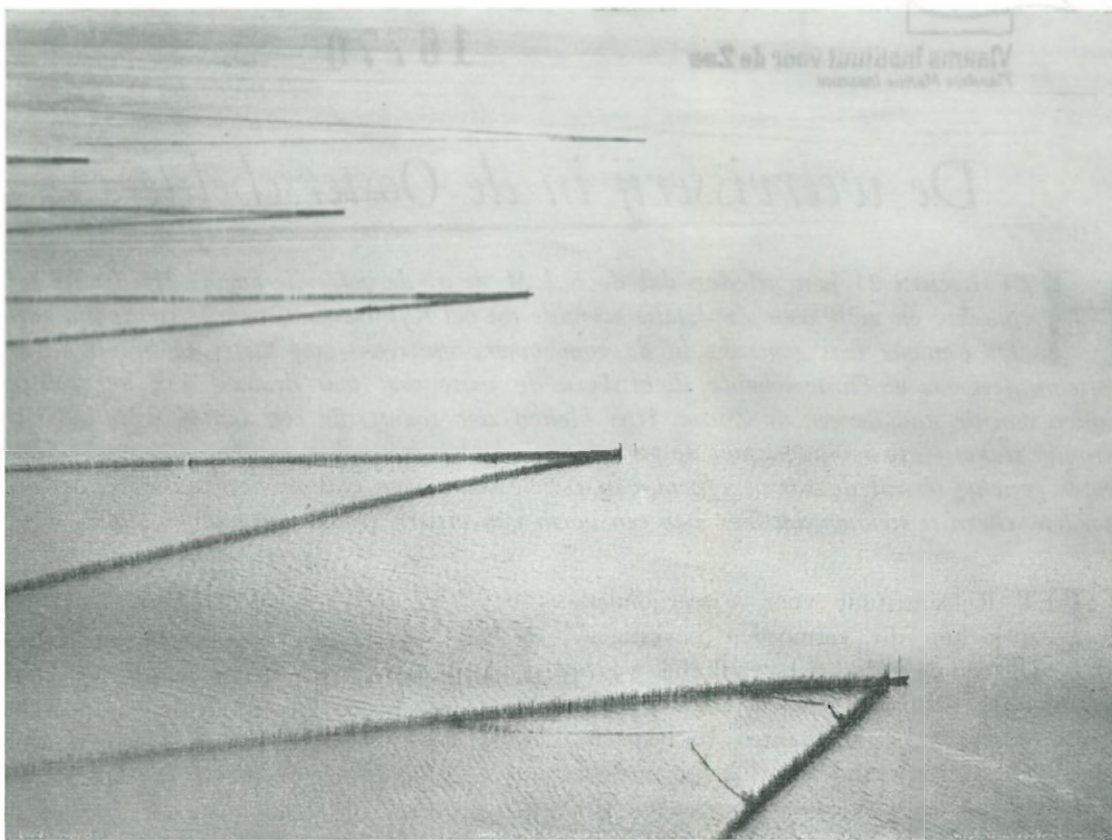
HET Rijksinstituut voor Visserijonderzoek kon dit vermoeden bevestigen.

Dit zijn de weren, oorspronkelijk waarden of vloei-waarden geheten, waarmee de Bergse vissers ansjovis trachten te bemachtigen. De staketsels zijn waarlijk gigantisch, de benen van de V, vleuken of vleugels geheten, zijn soms meer dan een kilometer lang. De punt van de V, waar de vleuken samenkomen, is steeds naar het diepere water gericht. Het hout van de staketsels, het weerhout, bestaat doorgaans uit eiken takken van 4 à 5 meter lengte. Naarmate men de plaats nadert waar de vleuken samenkomen en waar het fuikgat zich bevindt, zijn de takken dichter bijeen gestoken. Vlak bij het fuikgat zijn doorgaans nog extra versterkingen met dwarslatten en metaalgaas aangebracht. De foto toont duidelijk dat binnen de benen van de V nog twee paar lagere staketsels zijn aangebracht, de zogenaamde stuiten.

Het spreekt vanzelf dat dergelijke staketsels een strenge winter met veel ijsgang niet kunnen doorstaan en omdat het eiken weerhout kostbaar is worden de weren iedere nazomer opgetrokken om in het volgende voorjaar opnieuw gestoken te worden; een zwaar werk dat geruime tijd in beslag neemt, ook al worden tegenwoordig pompen gebruikt om de staken vlot in de grond te kunnen spuiten.

Visserij-techniek

HET vissen met de weer berust op een groot tijverschil en op het gedrag van de vis. In de Oosterschelde verschilt het niveau van hoogwater van ca. 3 m bij dood tij tot 4 m bij springtij met dat van laag water, hetgeen voor ons land bijzonder veel is. Bij hoog water steken de topjes van het weerhout niet of nauwelijks boven water uit, bij laag water vallen bij rustig weer de uiteinden van de vleuken droog en kan men wadende het fuikgat bereiken. De vis wordt niet passief door de getijstroom her- en derwaarts gevoerd, maar zoekt actief de plaatsen op waar veel voedsel te vinden is of waar in het voortplantingsseizoen de omstandigheden gunstig zijn om te paaien. Daarom trekken veel vissen naar ondiepere terreinen, welke bij laag water droog gevallen zijn geweest, tijdens de vloed en zoekt een visje als de ansjovis steeds naar het warmste water, wat bij gunstig weer vaak boven in de Oosterschelde, dicht tegen de kant te vinden is. Het spreekt wel vanzelf dat de vis bij intredende ebbe een veilig heenkomen naar het diepere water moet zoeken. Is de vis bij hoog water in het gebied boven de weer terecht gekomen, dan loopt zij de kans bij vallend water binnen het bereik van die weer te geraken. Nu kunnen de meeste vissen ogenschijnlijk zonder enig bezwaar tussen de sta-

De weren in de Oosterschelde.

Foto K.L.M.

ken doorzwemmen naar het veilige diepere water, vooral in het bovendee van de vleuken, waar de staken een handbreed uit elkaar staan. Alleen afgeplatte vissen als roggen, pijlstaartroggen en grotere platvissen zouden de weg door het staketsel versperd vinden. Merkwaardigerwijze gedragen de vissen zich echter anders dan wij geneigd zijn te veronderstellen. Ook een klein visje als de ansjovis zal uit vrije wil niet gaarne tussen de eiken staken doorzwemmen. Het is alsof ze erdoor worden afgeschrikt, vooral als de stroom er langs trekt. In recente jaren is gebleken dat het mogelijk is rustig zwemmende ansjovis af te schrikken, dus een bepaalde richting op te drijven, met ver uiteenstaande verticaal gespannen touwtjes of met een net met mazen zo groot dat zehonden er doorheen kunnen zwemmen.

De vis die het staketsel nadert is dus geneigd naar het midden van de weer terug te

zwemmen en begeeft zich daarbij naar het diepere gedeelte, dus in de richting van het fuikgat. De schuin naar beneden gerichte stuiten geleiden de vis nog verder naar het midden en maken het onmogelijk de weg terug te vinden. Geraakt de vis in paniek dan kan zij haar angst voor het staketsel overwinnen en toch nog uit de weer ontsnappen, maar in het diepste deel van de weer is het hout zo dicht opeen geplaatst en bovendien zo zeer met metaalgaas versterkt, dat hier van ontsnappen geen sprake meer kan zijn.

De visser zorgt ervoor tegen laag water aanwezig te zijn, ongeacht of dit laag water overdag dan wel des nachts valt. Hij meert zijn vaartuig, veelal een houten vaartuig van het type „hoogaars”, aan de daarvoor bestemde palen en plaatst voor het fuikgat, dat tot dusverre met een schuif zorgvuldig afgesloten was gehouden, een fuik, waarna hij te voet de weer

Ansjovisvangst in de Oosterschelde.

Tegen laagwater wordt voor het fuikgat van de weer een fuik gezet. De vissers, gestoken in waterdichte pakken begeven zich te voet in de weer en drijven de vis voor zich uit. De ansjovis spartelt hier in het net, gereed om aan boord gebracht te worden.

Foto van der Aa

ingaat om de vis voor zich uit te drijven in de richting van de fuik. Rubber lieslaarzen zijn daarbij onmisbaar; in de diepere weren dient de visser zich zelfs in een geheel rubber pak te steken. In vroeger jaren werd daartoe vetleer gebruikt, hetgeen door zijn grote gewicht en onvoldoende soepelheid de beweging van de visser vaak sterk hinderde.

Blijkt niet alle vis in éénmaal de fuik in gedreven te zijn, dan zal de visser de in de weer achtergebleven vissen alsnog naar het fuikgat drijven. Voor de toeschouwer, die nabij het fuikgat op de dwarslatten van het weerhout heeft postgevat, is het een spannend en boeiend moment wanneer de opgejaagde vis zijn rich-

ting uitkomt. Dichte scholen ansjovis zwemmen snel en nerveus en maken daarbij abrupte wendingen, grote gepen en kleinere exemplaren die door de vissers „spanjolen” worden genoemd, komen kronkelend aan de oppervlakte en een enkele rog of pijlstaartrog komt golvend met zijn grote vinnen aanzwemmen. Soms ook blijken makrelen, horsmakrelen of finten binnen het bereik van de weer geraakt te zijn. De ansjovisvangst is echter het hoofd-doel van de visser; alle overige vis wordt door hem als „onvis” samengevat.

IN het oostelijk deel van de Oosterschelde worden jaar op jaar twaalf tot vijftien weren gestoken, maar elders in Nederland zal men tevergeefs naar deze karakteristieke wijze van vissen uitzien. Indertijd werden in de Zuidhollandse stromen wel zalmsteken geplaatst, een soortgelijke constructie, maar daar weten nu alleen de ouderen over mee te praten. Voorts worden aan de Groningse kust evenals in de aanpalende Duitse kustwateren wel zeer lage bot-weertjes gebruikt. Overigens vindt men dergelijke weren aan de Atlantische kust van Frankrijk en de Verenigde Staten, terwijl de diermids aan de oostkust van Sumatra sterk aan de weren doen denken.

De vissers

DE Bergse weervissers vormen een apart slag mensen, met bovenal een sterk ontwikkeld gevoel voor vrijheid en onafhankelijkheid. In dit opzicht doen zij aan de watergeuzen denken. Node houden zij rekening met de van overheidswege gegeven voorschriften, welke zij als een inbreuk op hun vrijheid beschouwen. Merkwaardig is dat, hoewel de groep maar klein is, de onderlinge verstandhouding vaak te wensen overlaat, ook al luidt de naam van hun vereniging „Helpt elkander”. Opmerkelijk is, dat de Bergse weervissers van oudsher niet tot het katholieke volksdeel behoren en dat dezelfde familienamen zoals De Haas en Landa, vroeger ook Touw en Lafontaine, sedert eeuwen in dit be-

drijf voorkomen. Een socioloog zou hier een boeiend onderwerp vinden.

Historische ontwikkeling

MEN is geneigd te veronderstellen dat de weervisserij in de Oosterschelde reeds dateert uit het grijze verleden. Dat dit echter geenszins het geval kan zijn volgt uit het feit, dat de weren thans staan op het verdronken land van het markiezaat van Bergen op Zoom, nabij de plaats waar vroeger de dorpjes Broecke en Creecke gelegen waren. Dit gehele gebied is sedert 1530 in configuratie gewijzigd. De Schelde was voordien slechts een betrekkelijk smalle rivier welke langs Bergen op Zoom en daarna westwaarts langs de zuidwal van het eiland Tholen liep. Eerst na de Sint Elisabethvloed van 1421 voerde de Westerschelde een belangrijk deel van het water van de rivier de Schelde af, hetgeen de opkomst van de stad Antwerpen in de hand gewerkt heeft. Op 5 november 1530 braken als gevolg van de Sint Felixvloed de dijken van dit gebied op tal van plaatsen. Die dijken waren reeds lang slecht onderhouden, waaraan de heer van Reimerswaal, die zelf op het slot te Lodijke woonde, schuld had. De pogingen om het land te herdijken werden teniet gedaan door een nieuwe stormvloed in het jaar 1532. Het stadje Reimerswaal was toen nog wel niet verloren maar in de jaren 1552, 1557, 1561, 1563 en 1570 voltooidde het water zijn werk. Enkele vissers bleven nog tot 1631 te Reimerswaal wonen. Thans kan men bij laag water nog een deel van de fundamenteën en boomstompen van Reimerswaal, van Nieuwlande en van enkele andere verdronken dorpjes vinden.

Uit in het archief te Bergen op Zoom aanwezige bescheiden blijkt dat reeds spoedig na het ontstaan van de huidige kom van de Oosterschelde de visserij in dit gebied werd uitgeoefend, waarbij de vissers zich weinig aantrokken van de rechten welke de Heren nog op de ondergelopen gronden meenden te hebben. Zelfs nog in 1828 trachtte een van de nakomelingen van de Heren van Reimerswaal

haar rechten op de visserij in dit gebied te herkrijgen.

Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt ook waarom het juist de Bergenaren zijn en niet de Zeeuwen die in de weervisserij sinds eeuwen de boventoon voeren.

De vissers van Zeeland en van Bergen op Zoom zaten elkaar voortdurend in het vaarwater en toen „die van Reimerswaal in den Jare 1579 van de Staaten van Zeeland een exclusief octroy hadden weeten te obteneeren om met seclusie van alle anderen op hun verdronken land te mogen visschen” beklagde de magistraat van Bergen op Zoom zich bij Aartshertog Matthias van Oostenrijk en de Prins van Oranje. Juist toen achtten de Staten van Zeeland en de Prins van Oranje het zeer gewenst een Staatsgarnizoen in Bergen te leggen, waarin de stad na lange onderhandelingen onder zekere voorwaarden, bekend als de Satisfactie van 1579, heeft toegestemd. Hierbij werd het bovengenoemde octrooi nietig verklaard en verkregen de Bergenaren het recht vrij en ongehinderd op de Schelde en het verdronken land te mogen vissen. Letterlijk luidt deze passage: „Dat de voornoemde heeren Staaten van Zeelant doctroy, van die van Reymerswale nopende 't visschen in 't verdroncken landt geimpetreert tot beter onderhoudt van den voirscreven garnisoene ende anderen armen inwoonderen der voirscreven stadt gelieven te houden in state ende surceantie”.

Nu hadden de Bergenaren dus officieel het recht te mogen vissen op het verdronken land. Aanvankelijk werden hiervoor langs palen gespannen netten gebruikt, maar reeds vóór 1700 waren de weren in gebruik. Uit oude gildebrieven blijkt, dat de lastigheid van de Bergse weervissers niet van vandaag of gisteren is, want reeds toen werden klachten ingediend tegen gildebroeders, die hun vloeiwaarde dusdanig hadden gestoken, dat zij anderen hinderden.

De Zeeuwen konden er moeilijk in berusten, dat het de Bergenaren met de weervisserij zo voor de wind ging. De dure en gezochte ansjovis werd vrijwel uitsluitend nabij Bergen op

Zoom gevangen, zoals ook reeds Smallegange in zijn bekende „Cronyk van Zeeland” in 1695 vermeldt. Tholenaren trachtten dikwijls de Bergenaren van de beste plekjes te verdrijven, zoals uit tal van ingekomen klachten blijkt. Steeds wees Bergen op Zoom echter op de Satisfactie van 1579.

In 1775 kwam het tot een openlijk conflict, daar de baljuw van Tholen krachtens een oud plakkaat, waarbij het „afgezetenen” van Zeeland zonder speciale vergunning verboden was in de Zeeuwse wateren te vissen, de Bergse visser Hendrik Bayen naar Tholen liet opbrengen en zijn boot en netten verbeurd verklaren liet. Een eindeloze ruzie was hiervan het gevolg. De Magistraat van Bergen op Zoom hield niet aan zijn rechten vast, maar heeft zelfs „ter contrarie gepraefereert een geheel andere weg in te slaan, met zich de novo aan de Staaten van Zeeland te adresseeren, met eerbiedige supplicatie, dan het hunne Edel Moogenden behagen mochte, bij wijze van gratie aan derzelve in- en opgezetenen te permitteeren om slechts een gedeelte van de stroomen te mogen bevisschen”. In 1781 verklaarden de Staten van Zeeland hierop, dat de Bergenaren „bij gratie en toegevendheid” mochten vissen op ansjovis en platvis in een smalle strook in het oosten van de Oosterschelde ter plaatse van het huidige Kreekerak en de oostrand van de Molenplaat. De visserijen op de Broek en bij Reimerswaal gingen daardoor voor de Bergenaren verloren, hetgeen een ernstige schadepost was. Vele Bergenaren moesten de visserij verlaten, anderen verhuisden naar Zeeland. Sedert 1781 waren dus de visserijen aan het Kreekerak en aan de oostrand van de Molenplaat in Bergse handen, terwijl de Tholenaren elders de scepter zwaaiden. In dit laatste gebied vindt men de namen Schot, Cornelisse, Picaar en Baay, ook nu geen onbekende klanken in Thoolse visserskringen.

Bergen op Zoom berustte echter niet in deze toestand. Kort na het ontstaan van de Bataafse Republiek beriep zij zich op de formulering, dat alle Bataafse burgers zonder onderscheid waren vrijgelaten om te vissen. Met

geweld trachtten de Tholenaren de Bergenaren te verhinderen in het Zeeuwse gebied te vissen. Pogingen tot schikking mislukten. Tal van brieven en verzoekschriften werden gezonden aan de hoogste instanties, maar in 1805 werd het besluit tot vrijgeving van de visserij ook officieel ingetrokken, zodat Bergen op Zoom in de situatie van 1781 werd teruggedrongen. Hieraan kwam pas een einde na de opheffing van de autonomie van de provinciën bij de stichting van het Koninkrijk Nederland.

Uit het voorgaande blijkt dus overduidelijk het grote belang, dat Bergen op Zoom van oudsher bij de visserij in het oostelijk deel van de Oosterschelde heeft gehad.

Vangsten

DE weervisserij beoogt speciaal het vangen van ansjovis. Weliswaar worden op deze wijze ook andere vissoorten in grotere of kleinere hoeveelheden buitgemaakt, maar de ansjovis moet toch het leeuwendeel van de inkomsten van de weervissers leveren.

De visserij op ansjovis nu is bijzonder wisselvallig; zeer rijke jaren kunnen afwisselen met jaren waarin vrijwel geen ansjovis wordt gevangen, terwijl toch de intensiteit van de visserij door het voortdurend gebruik van dezelfde weren praktisch constant blijft. Ook het aandeel dat de verschillende weren in de buit hebben kan zeer ongelijk zijn, hetgeen de onderlinge naijver wel vermag te bevorderen. Zo wordt sommige jaren de meeste ansjovis in de bovenweren, dicht onder de Brabantse wal, gevangen, terwijl andere jaren juist de verder westelijk gelegen benedenweren verreweg het meeste vangen. Maar ook binnen deze twee groepen kunnen de vangsten per weer opmerkelijk uiteenlopen. De visserij draagt daardoor een zeer speculatief karakter; namen als „Goudmijn” en „Zilverput” spreken boekdelen.

Pas in onze tijd is duidelijk geworden waarom de ansjovisvangsten zo wisselvallig zijn van jaar tot jaar en van weer tot weer. De ansjovis is een visje dat zich in de zomer-

maanden voortplant en daartoe water van een hoge temperatuur opzoekt. Als regel is het water nabij de kust, in het bijzonder in baaien en inhammen, des zomers warmer dan in open zee, maar daar ansjovis geen aanmerkelijke bijmenging met zoet water verdraagt, zijn vele inhammen aan onze kust voor dit visje ongeschikt. De Oosterschelde, welke geen noemenswaardige toevoer van zoet water ontvangt en de Waddenzee met eertijds het noordelijk deel van de Zuiderzee, zijn bij ons te lande wateren met een voldoende hoog zoutgehalte, waarin de temperatuur aanzienlijk kan oplopen en juist hierheen begeeft zich de ansjovis. In het winterseizoen is het water in Oosterschelde en Waddenzee kouder dan dat van de Noordzee zelf, maar als in het voorjaar de zon deze ondiepe wateren met hun vele droogvallende platen krachtig beschijnt kan de watertemperatuur er snel oplopen. Doorgaans wordt in mei het water in de Oosterschelde juist warmer dan dat in volle zee. Dan pas komt de eerste ansjovis naar binnen. Hoe groter het temperatuurverschil, hoe sterker de drang van de ansjovis om naar binnen te trekken. Komt nu de ansjovis deze baai binnen en blijft het weer aanhoudend fraai, dan zal de ansjovis de warmste plekken opzoeken; in de Oosterschelde is dit juist het gebied aan de oostelijke oever, waar de zogenaamde bovenweren zijn geplaatst. Wind en stroom spelen op wisselende wijze samen, zodat de hoogste temperaturen niet steeds op precies hetzelfde plekje gevonden worden. De ansjovis, die opmerkelijk gevoelig is voor kleine temperatuurverschillen, zal daardoor niet iedere dag op precies dezelfde plaatsen kunnen worden verwacht. Valt plotseling koeler weer in, dan daalt de temperatuur juist aan deze oostelijke oever van de kom van de Oosterschelde het snelst. Dan zullen de iets westelijker gelegen benedenweren een groter aandeel in de vangst krijgen.

Dat de totale vangst van jaar tot jaar zo sterk uiteenlopen kan wordt grotendeels veroorzaakt door verschillen in de sterkte van de jaarklassen. Het is daarnaast echter ook

mogelijk dat onder bepaalde weersomstandigheden het temperatuurverschil binnen en buiten te gering is en dat daardoor een deel van de ansjovis op volle zee blijft en daar de eieren aan het water toevertrouwt.

Een jaarklasse wordt gevormd door alle vis welke in één en hetzelfde jaar geboren is. Doorgaans loopt bij alle vissoorten de sterkte van de jaarklassen aanzienlijk uiteen. Weliswaar worden als regel jaar op jaar nagenoeg gelijke hoeveelheden eieren geproduceerd, maar de vislarven stellen zeer hoge eisen aan hun milieu, daaronder mede begrepen kwaliteit en kwantiteit van het voedsel. Dit voedsel nu bestaat als regel uit kleine organismen die ten gevolge van het dynamische patroon van het plankton doorgaans slechts korte tijd overvloedig aanwezig zijn om daarna plaats te maken voor geheel andere organismen. Dientengevolge loopt het percentage van de eieren dat tot jonge visjes opgroeit als regel van jaar tot jaar sterk uiteen. Voor een soort als de ansjovis, hier te lande aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied, wordt het welslagen van de voortplanting bijzonder sterk beïnvloed door de weersomstandigheden. Gunstige watertemperaturen tijdens de gevoelige periode van de ansjovislarven kunnen in hoge mate bijdragen tot het ontstaan van een sterke jaarklasse, en omgekeerd.

Omvat de buit van de visser normaliter meerdere jaarklassen van een bepaalde vissoort dan zal de totale vangst van jaar tot jaar veel minder sterke schommelingen vertonen dan de aparte jaarklassen. Van de ansjovis bestaat de vangst echter als regel voor circa 80 % uit éénjarige dieren. Van vrijwel geen enkele andere vis zal de vangst dan ook zo sterk schommelen van jaar tot jaar als juist van de ansjovis. Hier mag zelfs niet gesteld worden dat de hoeveelheid geproduceerde eieren van jaar tot jaar wel zo ongeveer gelijk zal zijn. Is er een heel povere jaarklasse aan bod, dan zal daardoor zelfs onder overigens gunstige omstandigheden nauwelijks een rijke jaarklasse ansjovis voor het volgende jaar kunnen ontstaan.

In de periode 1878-1940 werd in de Oosterschelde per jaar gemiddeld 50.000 kg ansjovis gevangen, maar daarbij komen jaren voor van 400.000 kg (1931), maar ook jaren waarin slechts 500 kg (1903) ansjovis gevangen werd, terwijl de geldelijke opbrengsten, welke niet alleen afhankelijk zijn van de grootte van de vangst, maar ook van de hoeveelheden ansjovis van vorige jaren welke nog in depot zijn, uiteenliepen van f 600,— tot f 200.000,—. Merkwaardig is, dat er in de eerste 10 jaar van deze eeuw zoveel jaren met opmerkelijk slechte ansjovisvangsten in de Oosterschelde zijn geweest, zonder dat de Zuiderzee-vangsten in die periode een dergelijk beeld vertoonden.

De ansjovis welke in Oosterschelde en Waddenzee wordt gevangen is niet bestemd voor directe consumptie, alhoewel vers gebakken ansjovis een heel smakelijk hapje is. De ansjovis ontleent zijn faam aan het delicate aroma dat zich geleidelijk ontwikkelt na inleggen in sterke pekel. De verse ansjovis wordt daartoe „geknipt”, zoals de Bergse uitdrukking luidt, hetgeen wil zeggen met de hand ontdaan van de kop waaraan dan de meeste ingewanden blijven hangen. Daarop wordt de ansjovis in vaten met sterke pekel verpakt en kan zo geruime tijd in de depots opgeslagen worden zonder noemenswaard in kwaliteit achteruit te gaan. Daardoor is het mogelijk aldus geconserveerde ansjovis over grote afstanden te vervoeren en ook om te speculeren in de ansjovishandel door af te wachten tot aantrekkelijke prijzen gemaakt kunnen worden. Jarenlang is er een speciale Ansjovis Verkoopvereniging geweest, een organisatie van de veemhouders, terwijl de Ansjovis Controlevereniging waakte voor de kwaliteit van het aangeboden produkt en daartoe certificaten en waarmerken verstrekke. De feitelijke controle op de kwaliteit werd in latere jaren aan Rijksambtenaren toevertrouwd en kort na de tweede wereldoorlog werd de vereniging opgeheven en de controle geheel in handen van het rijk gesteld.

Inmiddels had de ansjovishandel veel aan belangrijkheid ingeboet. Eerst had de afslui-

ting van de Zuiderzee geleid tot sterk teruglopen van de vangsten in het noorden, daarna maakten de gebeurtenissen tijdens en na de tweede wereldoorlog de belangrijkste afzetgebieden in oostelijk Duitsland en Polen vrijwel onbereikbaar voor het Nederlandse produkt.

Onvis

ALLE vis welke geen ansjovis is, wordt door de weervissers met een karakteristieke term als „onvis” aangeduid. Van oudsher was de haring daarvan de belangrijkste. Deze haring behoorde tot een stam welke in het voorjaar naar de kust komt om kuit te schieten. Hiervoor werd speciaal de voormalige Zuiderzee uitverkoren waarin deze haring veel verder doordrong dan de ansjovis. Pas in het zuidelijk deel van de Zuiderzee vond deze haring namelijk de lage zoutgehalten waarin de eieren zich voorspoedig tot jonge haring kunnen ontwikkelen. In de Oosterschelde vond deze voorjaarsharing, ter plaatse beter als „Bergse panharing” bekend, niet de voor de voortplanting noodzakelijke lage zoutgehalten. De veronderstelling is niet te gewaagd dat ze eigenlijk per vergissing de Oosterschelde vond deze voorjaarsharing, ter de Zuiderzee waren de vangsten aan haring in de Oosterschelde onbeduidend, maar voor de weervissers betekenden de haringvangsten een extra bron van inkomsten en wel een vrij stabiele bron, daar steeds vele jaarklassen tegelijk werden gevangen en de schommelingen van jaar tot jaar dus veel geringer waren dan bij de zo grillige ansjovis. In de periode 1900-1936 werd gemiddeld per jaar 16.000 kg haring gevangen, die enkele duizenden guldens opbrachten. Zeer overvloedig waren de haringvangsten in de jaren 1894-1898 toen gemiddeld 139.000 kg per jaar gevangen werd met een maximum in 1895 van 180.000 kg.

Van de overige vissoorten welke met de weer bemachtigd worden dient vooral de rog genoemd te worden, met in de vooroorlogse periode een gemiddelde aanvoer van 7.600 kg per jaar, voorts de geep, in jeugdige staat

„spanjolen” genoemd, met 1.700 kg als gemiddelde, daarnaast makreel, die zich lang niet alle jaren laat zien, maar waarvan soms vele duizenden kilo's per jaar worden bemachtigd. In recente jaren worden soms beduidende hoeveelheden horsmakreel gevangen, welke vissoort echter maar weinig geld opbrengt. Van fint, bot, tong en spiering worden als regel slechts onbeduidende hoeveelheden aangevoerd, terwijl de vangst van een zalm, een kreeft of een steur tot de zeldzaamheden behoort. Een tiental jaren geleden hadden Bergse vissers enkele malen een neushaai in hun weer gevangen. Deze werd als grondstof voor de vismeelfabricage verkocht. Toen kort daarop wederom zo'n grote vis werd gevangen dachten de vissers dat het wel weer een haai zou zijn en werd het dier in stukken gesneden en in de vaten van de vismeelfabrikant geworpen. In dit geval bleek het achteraf een grote steur geweest te zijn, zwaar met kuit beladen, een gebrek aan vak-kennis welke de vissers op een verlies van enkele honderden guldens kwam te staan. Ook pijlstaartroggen, waaronder zeer grote exemplaren kunnen voorkomen, worden niet voor consumptie geschikt geacht. *Hoewel de vissers met recht beducht zijn voor de met een giftig epitheel beklede staartstekel van deze roggen, worden zij toch aan boord gehaald omdat uit de lever de kostelijke en kostbare pijlstaartolie gewonnen kan worden. Lang heeft de medische wereld dit gezochte medicament met wantrouwen bejegend, maar later bleek deze olie zeer veel rijker aan vitaminen te zijn dan gewone levertraan, zodat de genezingbevorderende werking geredelijk verklaard kon worden. De door rotting gewonnen donkerbruine olie had een kwalijke geur en smaak, welke voor het eenvoudige publiek het vertrouwen in een geneesmiddel slechts versterken, maar thans wordt een zuivere, heldergele olie door uitstomen gewonnen, in geur en smaak niet ongelijk aan levertraan en uitermate rijk aan vitaminen, daardoor een hoge prijs dubbel en dwars waard.*

Afsluiting van de Zuiderzee

GROTE bezorgdheid wekte indertijd het afsluiten van de Zuiderzee. Zowel van haring als wel van ansjovis werden in de Zuiderzee en in de aangrenzende Waddenzee immers veel grotere hoeveelheden gevangen dan met de weren in de Oosterschelde. De vrees leek gewettigd, dat met het verloren gaan van dit voedselrijke broedgebied, ook de vangsten in de Oosterschelde weldra zouden gaan afnemen. Wanneer de haring en de ansjovis welke in de Oosterschelde worden gevangen voor een niet onbelangrijk deel in de Zuiderzee het levenslicht aanschouwden, zou mogen worden verwacht dat allereerst de ansjovis, waarvan de vangst immers overwegend uit éénjarige dieren bestaat, zou reageren op de afsluiting van de Zuiderzee, welke in 1932 voltooid werd. Eerst 3 tot 5 jaar na de afsluiting zou een belangrijke daling in de haringvangsten kunnen worden verwacht, waarbij aanvankelijk zou opvallen dat oudere jaar-classes zouden gaan overwegen.

Het is echter anders gelopen. De ansjovisvangsten in de Oosterschelde bleven niet alleen op hun oude peil gehandhaafd maar vertoonden zelfs in latere jaren een noemenswaardige stijging. Was de vangst aan ansjovis in de Oosterschelde in de periode 1912-1931 gemiddeld 60.000 kg per jaar, van 1935-1945 was deze 70.000 kg. Van 1948-1961 werd aan ansjovis gemiddeld zelfs bijna 100.000 kg in de Oosterschelde gevangen zonder dat de visserij-intensiteit noemenswaardig toenam.

De haringvangsten begonnen echter in 1935 snel af te nemen. Werd in 1935 circa 7.500 kg haring gevangen, in 1937 was dit reeds tot 820 kg gedaald, in 1940 tot 28 kg, terwijl thans de vangst van een echte Zuiderzeeharing bepaald een zeldzaamheid is.

Ook in het niet-afgesloten deel van de Zuiderzee en in de Waddenzee liepen de haringvangsten na 1935 snel terug, totdat ook hier een voorjaarsharing tot de zeldzaamheden ging behoren. De ansjovis daarentegen wist zich in de Waddenzee te handhaven, zij het op een aanzienlijk lager niveau dan voorheen.

Het gemiddelde van de ansjovisvangst bedraagt in dit gebied thans circa 14 % van de vangsten welke vóór de afsluiting van de Zuiderzee werden behaald.

Hoe is dit verschil tussen het gedrag van de haring en de ansjovis te verklaren? Klaarblijkelijk kan de haring voor zijn voortplanting niet buiten het brakke water van de zuidelijke Zuiderzee, waar het zoutgehalte circa 10 ‰ bedroeg. De Oosterschelde is met zijn 28 ‰ veel te zout voor de voortplanting van deze haringstam. De Zuiderzeeharing stierf praktisch uit nadat de Afsluitdijk was voltooid. Een enkel exemplaar komt ook nu nog in het voorjaar naar het brakke water van het Noordhollands kanaal om te paaien. De blik (jonge haring) welke thans nog in de Zeeuwse wateren wordt gevonden behoort tot een geheel andere haringstam en wel tot de populatie welke in najaar en winter in het Kanaal kuit schiet. Ten onrechte hebben de Bergse vissers vroeger deze blik voor jonge exemplaren van de Bergse panharing versleten.

De ansjovis schoot in de Zuiderzee kuit in het noordelijk deel, benoorden de lijn Stavoren—Enkhuizen, waar het zoutgehalte toentertijd 15-25 ‰ bedroeg. In de Waddenzee is de voortplanting wel mogelijk, maar het geschikte gebied werd door de afsluiting zover gereduceerd dat een daling tot circa 14 % van de voormalige populatiesterkte, dus ook van de jaarlijkse vangsten, het gevolg was.

Door de afsluiting van de Zuiderzee is de Nederlandse ansjovisvangst als geheel sterk teruggelopen, maar doordat de vangsten in de Oosterschelde door de afsluiting niet werden beïnvloed is het aandeel dat de weervisserijen in de Nederlandse ansjovisvangsten hebben van circa $3\frac{1}{2}$ % tot 30 % gestegen.

Hoe kan nu worden verklaard dat de ansjovisstand in de Oosterschelde zich ook na de afsluiting van de Zuiderzee kon handhaven? Het antwoord op deze vraag ligt zeer voor de hand: omdat de ansjovis van de Oosterschelde een aparte stam vormt die jaar op jaar naar de Oosterschelde terugkeert om te paaien en onafhankelijk is van de ansjovis-populatie,

die vroeger de Zuiderzee, nu de Waddenzee, in het voorjaar binnentrekt om te paaien. Reeds lang is bekend dat de zalm het kunstje verstaat om na een langdurig verblijf in zee de rivier terug te vinden waardoor hij eens de zee bereikte en zelfs het zijriviertje op te sporen waarin hij eens geboren werd. Juist in de laatste jaren heeft wetenschappelijk onderzoek aangetoond dat dit geen privilege van de zalm is, maar dat vele vissoorten een sterke trouw aan het paaigebied vertonen. Zelfs in een toch betrekkelijk kleine zee als de Noordzee blijken tal van vissen zoals tong, schol en haring door een aantal populaties vertegenwoordigd te zijn, die in de paaitijd met een grote mate van nauwkeurigheid hun eigen paaigebied weten op te zoeken. In dit licht gezien is het helemaal zo verwonderlijk niet dat de Oosterschelde-ansjovis als een aparte stam moet worden beschouwd, welke steeds weer in de Oosterschelde terugkeert. De afsluiting van de Zuiderzee ging daarom aan deze ansjovisstam ongemerkt voorbij. Hierdoor wordt ook duidelijk hoe in vroegere jaren de vangsten in Oosterschelde en Zuiderzee in hun fluctuaties niet altijd gelijk opgingen en men in het begin van deze eeuw jaren heeft gekend dat de Oosterschelde-stam klaarblijkelijk weinig talrijk was. Afsluiting van de Oosterschelde zal deze ansjovis het bestaan onmogelijk maken. Hun trouw aan het paaigebied zal verhinderen dat ze zich eenvoudig bij de populatie van de Waddenzee gaan voegen.

Perspectieven

AFSLUITING van de Oosterschelde in het kader van het Deltaplan zal onherroepelijk een einde van de weervisserij in de Oosterschelde met zich meebrengen. Feitelijk moet echter gesteld worden, dat dit interessante bedrijf zijn economische levensvatbaarheid reeds lang verloren heeft en dat het eigenlijk nog slechts als nevenbedrijf kan worden uitgeoefend. Tot circa 25 jaar geleden was het zo, dat de onvis-opbrengsten de bedrijfskosten konden dekken. De ansjovis bracht de bonus. Bleef de ansjovis bepaalde

jaren weg, hetzij in de gehele Oosterschelde, hetzij in bepaalde weren, dan was dat een strop, maar kon nog niet van geldelijk verlies worden gesproken. Was de ansjovis echter rijkelijk voorhanden dan konden de vissers beduidende winsten maken, vooral als de collega's in hetzelfde jaar minder fortuinlijk waren. Zo is het mogelijk geweest, dat in het verleden verscheidene weervissers hun schaapjes soms in betrekkelijk korte tijd op het droge konden krijgen.

De afsluiting van de Zuiderzee heeft aan deze economisch gezonde toestand voorgoed een einde gemaakt. De haring verdween geheel en de geepvangsten liepen sterk terug. De geepstand heeft een gevoelige klap gekregen door het verdwijnen van de uitgestrekte zeegrasvelden in het noorden, deels als direct gevolg van het leggen van de Afsluitdijk, deels als gevolg van de zeegras-ziekte die in het begin van de dertiger jaren een ware ravage aanrichtte en waarvan dit gewas zich bij ons te lande niet herstelde. Ook roggen werden minder talrijk, vermoedelijk doordat een intensieve sleepnetvisserij op de Noordzee te veel roggen in een pril stadium vernietigde.

Zo werd de economische bodem uit de weervisserij geslagen. Dit bedrijf werd indirect een slachtoffer van de afsluiting van de Zuiderzee, zonder voor soelaas in het kader van de Zuiderzee-Steunwet in aanmerking te komen.

Ook bleek parallel aan de ontwikkeling van de gehele Nederlandse zeevisserij dat een passieve visserij, waarbij men maar moet afwach-

ten of men wat vangen zal, economisch achterop geraakte bij een actieve visserij, waarbij men bijvoorbeeld met behulp van elektronische apparaten de visscholen opzoekt en vangt. De weer kan nu eenmaal niet met wisselende weersgesteldheden verplaatst worden naar de terreinen waar de ansjovis zich ophoudt. Een poging om vernieuwing in het bedrijf te brengen door met kommen te gaan werken, analoog de in de Waddenzee gebruikte techniek, die meer lijkt op de visvangst in de Oosterschelde zoals die door Smallegange in zijn kroniek wordt beschreven, stuitte feitelijk af op onwil en gebrekkige samenwerking.

Maar ook de komvisserij zou dit bedrijf niet geheel gezond gemaakt kunnen hebben. Het actieve jagen op ansjovisscholen met behulp van de spanvisserij schijnt buitengaats meer technische mogelijkheden te bieden dan in de zeegaten. Ook de grote hoeveelheden kwallen die in de Oosterschelde in de voorzomer voorkomen leveren voor de sleepnetvisserij een ernstig bezwaar op.

Weldra zal de weervisserij dus geheel verdwenen zijn. Nu reeds moet van een kwinend bedrijf worden gesproken. Dan zal weer een stukje traditie en geschiedenis worden uitgewist om weldra in vergetelheid te geraken. Feitelijk verliezen wij hiermee één van de laatste overblijfselen van de 80-jarige oorlog, gezien de rol welke de Satisfactie van 1579 in de ontwikkeling van deze visserij heeft gespeeld, een stukje 80-jarige oorlog compleet met levensechte watergeuzen.

